

הרב זאב נוימן

”קדוש לעולם קיים” -

מושג הקדושה במשנת הרב צבי יהודה¹

פתיחה

בספרו ”מסילת ישרים” מציב בפנינו החסיד רבי משה חיים לוצאטו, סולם שראשו מגיע השמימה ובפסגתו מידת הקדושה. דברי רמח”ל אלה בנויים על דברי הברייתא של רבי פינחס בן יאיר (עבודה זרה כ', ב):

... מכאן א”ר פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי (חסידות, חסידות) [מסורת הש”ס: קדושה, קדושה] מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי (קדושה, קדושה) [מסורת הש”ס: חסידות, חסידות] מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים...

אמר רבינו, הרב צבי יהודה זצ”ל:

בכל דבר יש מדרגות. אצל האדם המדרגה הראשונה היא צדקות. כל יהודי צריך להיות צדיק. זהו המינימום: שלמות בתורה ומצוות. מעליה עומדת מדרגת החסיד, העושה לפניו משורת הדין. ומעל הכל מופיעה הקדושה... (שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 225)

כתב מרן הראי”ה קוק:

הקודש שבטבע פורץ גדריו, הולך הוא בעצמו להתאחד עם הקודש שלמעלה מן הטבע הגס, עם הקודש הלוחם בטבע... לחמנו בטבע ויצאנו בנצחון, אבל הטבע המגושם עשה אותנו לבעלי מומים... אבל השמש הלא לנו זרחה לרפאותנו מצלעתנו... לחמנו נגד הטבע כדי לנצחו, כדי לרדותו בתוך ביתו, והוא נכנע בפנינו... העולמות הולכים ומתבסמים, בעצם עומק הטבע תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות נפש ולזיכוכ החיים... הטבע... הולך הוא ונכבש לפנינו ודרישותיו הולכות ומתאמות עם דרישותינו האציליות שממקור הקודש. הרוח הצעיר התובע את ארצו, שפתו, חרותו וכבודו, ספרותו וכחו, רכושו, רגשותיו, נזרמים הם על ידי שטף של טבע שבתוכיותו מלא הוא אש קודש. (אורות, אורות התחיה, ל, עמ' ט)

1 ערכנו מאמר זה מתוך חיבור מקיף של הרב נוימן בנושא הקדושה במשנת הרב צבי יהודה. השתדלנו להתמקד במספר נושאים יסודיים, ואיך זיל גמור (העורך).

וביאר דברים אלו בנו, רבינו הרב צבי יהודה:

יש עכשיו בעולם וביהדות מהלך וסגנון של חזרה אל הבריאות. הגלות היא דלדול כוחות, היא אינה הטבע שלנו... יש דרישה גדולה להיות... אנושיים טבעיים יהודתיים-לאומיים. זה הצד השטחי החיצוני. בפנים כל זה, יש תביעה גדולה להיות בריאים מאוד, בבריאות של קדושה... קם דור הגאולה... 'נזרמים הם על ידי שטף של טבע, שבתוכיותו מלא הוא אש קודש'. זהו זרם של טבע אמיתי... יהודתי... פנים-פנימי, שנמשך ומתגלה ממקור הקודש.

(הטבע הישראלי, שיחות הרב צבי יהודה, לספר אורות, עמ' 121-122)

אך אל מול דרישה זו, "הנה 'זה לעומת זה עשה האלהים' (עפ"י קהלת ז', יד), וכוחות הקדושה לפרטיהם כמו-כן כוחות הטומאה הנוגדים אותם, כענין "ב שטבי י"ה ושנים עשר נשיאים לבית ישמעאל, וכמש"כ 'צב גבולות עמים למספר בני ישראל'..." (מאמרי הראיה, ב, עמ' 422), באים אלה שבכל יום מתפללים אנו לד' שיצילנו מהם, והם ה"עזי פנים - הם העומדים בכל דור נגד יסוד התפשטותה של הקדושה העליונה ודעת ד' בעולם"² (עולת ראיה, א, עמ' פ-פא).

דברי רבינו, הרב צבי יהודה זצ"ל, בנושא זה של קדושה, מפוזרים במקומות שונים ובתחומים שונים. במאמר שלפנינו לקט מתוך דבריו, והינם בבחינת פתיחה לנושא רחב ועמוק זה במשנת רבינו זצ"ל.

א. "קדשים תהיו" - ציווי וברכה

נאמר: "קדשים תהיו כי קדוש אני ד' אלהיכם" (ויקרא י"ט, ב). ובאו על זה הפסוק, ועל הגדרת הקדושה, דברים רבים. רש"י פירש: "הוא פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה". היינו, לדעת רש"י התקדשות האדם נעשית בהתגברות על יצר העריות דווקא. רמב"ן הביא דברי רש"י וחלק עליהם. לדעתו, התקדשות האדם מתקיימת בפרישה מן המותרות, וביאר הרמב"ן ש"אחרי שפרט הכתוב האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ימעט במשגל...

2 מידת הקדושה, והמידות הקרובות אליה והשלכותיהן, נמצאות חסרות גם בעטיים של אלה אשר מדבריהם, שבכתב ושבעל-פה, עולה גישה כאילו על-פי "תורת ארץ-ישראל" הנלמדת בדורנו תש כוחו של אותו מלך זקן וכסיל ושוב אין מאבק בין האדם ובין יצרו הרע. ואף שאין כוונתם לכך, השלכות דבריהם חמורות בעיני; אלא שאין עינינו נשואות לפולמוס, אלא לצאת בעקבי הצאן, כדרך של הצדיקים הטהורים ש"אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק, אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה, אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה" (ערפלי טוהר, עמ' לט).

ויקדש עצמו מן היין במיעוטו... " וכך לא יהיה "נבל ברשות התורה".³ והנה, בין רש"י בין הרמב"ן מפרשים את המילים "קדשים תהיו" כציווי, שאנו, עם ישראל מצווים להיות קדושים. רבינו ביאר שלא רק ציווי יש כאן אלא משמעות נוספת: זו ברכה, הבטחה וקביעת מציאות, שעם ישראל הוא קדוש! בזוהר (קדושים, פ"א, א) כתוב: "קדושים היו לא כתיב אלא תהיו, תהיו ודאי". על כך העיר רבינו: "מתוך יסוד הקדושה של התורה, שנקבע אחר הטהרה, מתגלה כיוונה לא רק בתור צווי אלא גם בתור חלות ברכה והחלטת הויה כמו כל ענין סגולת ישראל" (מובא בשיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 145 הערה 96 ועוד).

וכך אמר: "... 'קדשים תהיו' הוא ציווי אבל לפני כן הוא קביעות, החלטה וברכה..." (שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 182). והנה מקורות נוספים מדברי רבנו בנדון:

"קדשים תהיו". ביטוי זה יש לו שני מובנים, ושניהם אמיתיים... המובן הראשון הוא: מצווים אתם להיות קדושים... אתם צריכים להיות קדושים, חייבים להיות קדושים. המובן השני: אתם תהיו קדושים, זאת הבטחה ומציאות, לא יתכן אחרת ולא יהיה אחרת, "כי קדוש אני ד' אלהיכם" (ויקרא י"ט, ב), כי אתם שייכים לי. בהחלט, אתם תהיו קדושים. ככל שתדעו מי אתם, מה אתם ומה חייכם, יותר תזכו לסייעתא דשמיא כדי שתתגלה האמיתיות הפנימית שלכם... (שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 145)

... אתם מחוייבים ומצווים להיות קדושים - 'והתקדשתם והייתם קדשים' (ויקרא י"א, מד. כ', ז) - ונמשכים מזה הרבה פרטים. אבל לא פחות מזה, זו ברכה. אני מבקש מכם ש"קדשים תהיו" ואני גם מחליט ש"קדשים תהיו" - הביטוי הלשוני "קדשים תהיו" כולל שני המובנים האלה: חיוב וציווי וגם החלטה וברכה. יש כאן יותר מסתם מצוה, יש כאן קביעת טבע ומציאות, כפי שאנו מכריזים שלוש פעמים ביום: "וקדושים בכל יום יהללוך סלה" (ברכת האל הקדוש, שמונה עשרה). (שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 181)

3 עיין מחלוקת אביי ורבא (יבמות כ', א), שלדעת אביי המקיים דברי חכמים נקרא קדוש, ולדעת רבא רק המקדש עצמו במותר לו, היינו בעריות, הוא הנקרא קדוש, ועיין בנתיב הפרישות למהר"ל (פרק א, עמ' קיא ב) שמבאר מחלוקת זו, וכן בבאר הגולה (הבאר הראשון, י"ח, ב).

... "קדשים תהיו" זו 'כפייה דתית', לא תוכלו להמלט מכך בכח בחירתכם.
על כורחכם קדושים תהיו. זהו ציווי וגם מציאות...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 83)

כמה פעמים הדגשנו שסגנון זה בעברית, בלשון הקודש, צורה זו של דיבור בעתיד כולל שתיים: "תהיו" זה ציווי, ו"תהיו" זה הבטחה, ידיעה. אתם תהיו קדושים, כי אתם קדושים בטבע. הכירו את עצמכם. דעו את עצמכם. אל תזיפו את עצמכם כי קדושים אתם. מתוך שאתם קדושים באמת, "והייתם קדשים כי קדוש אני" (ויקרא י"א, מד). אתם "עם סגולה" (שמות י"ט, ה. דברים ז', ו ועוד), "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ו). זאת האמת שלכם, בכל האברים והגידים שלכם, בכל נשמה רוח ונפש שלכם, בכל הפרטיות וכל הכלליות שלכם...

(שיחת רבינו, יום-הכיפורים, תשמ"א, סע' 7, מועדים, א, עמ' 108)

ב. רוחניות היא מציאות

בבוא רבינו, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, לעסוק בענינה של הקדושה, התמודד עם שתי טעויות רווחות ומתוך-כך עולה הגדרה מחודשת שלו לנושא זה. יש החושבים כאילו רוחניות בכלל, וקדושה כאחד מפרטיה, אינן באמת מציאות אלא דווקא הגשמיות הנראית לעינינו והניתנת למישוש בידנו היא היא המציאות⁴.

מתוך-כך נתפסת הקדושה כמיעוט מציאות, כמסכנות חולשה ורפיון. ממילא סותרת היא את מידות העוז והגבורה.

בענין זה עסק כבר הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים (א', מו, בתרגום הרב קאפח):

...כי לא יבין ההמון דבר שמציאותו ודאית אמת שאין בו פקפוק כי אם הגוף וכל שאינו גוף אלא שהוא בגוף הרי הוא מצוי, אלא שהוא גרוע במציאות מן הגוף מחמת שהוא זקוק במציאותו לגוף, אבל מה שאינו

4 סיפרה הרבנית דבורה אושפיזאי (עלון מגד ירחים, גליון מס' 72, מרחשון תשס"ה): "באחת השיחות שלנו, שאל אותי חמי מורי ז"ל [=הרב מנחם יהודה הלוי אושפיזאי ז"ל, תלמיד מרן הרא"ה זצ"ל, רבה של רמת-גן עשרות בשנים], אם 'קדושה' זה משהו מיסטי או מוחשי, והאם אפשר לראות קדושה. ענית שזה לא דבר ממשי שאפשר לראותו בחושים. לא נכון, פסק לי, וסיפר שבעיירתו של הרב קוק היו כל בעלי החנויות, גויים כיהודים, גברים ונשים, יוצאים מן החנויות שלהם ועומדים בפתחן, בשעה שהרב קוק היה פוסע ברחוב לעבר בית-המדרש. כאשר שאל אותם מדוע הם עושים זאת, ענו לו, כי הוא אדם קדוש, והם רוצים להסתכל בפניו כי רואים ממש בעין אנושית את הקדושה השוכנת עליו. ומאז, כך סיים וסיפר לי, החליט שכאשר יעלה לארץ-ישראל, ילך ללמוד בשיבתו של האדם הקדוש הזה".

גוף וגם לא בגוף אינו דבר מצוי כלל בשום אופן בראשית עיונו של אדם, ובפרט בדמיונו.

ראשית נעסוק בטעות הראשונה. וכך אמר רבינו:

יש אנשים שנדמה להם שהמציאות שנראית בעינינו ובחושינו הבריים היא ממשית וריאלית, ולעומתה המציאות הרוחנית אינה אמיתית, אלא ענין של דרשה, מגידות ו'מיסטיקה'. זאת קטנות ושיבוש, שקר וטעות! הרוחני הוא אמיתי ויסודי. ומן האמת הגדולתית השורשית הזאת, נמשך העולם המוחשי שאנו רגילים להחשיב כאמיתי.

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 65-66)

... על-פי-רוב אנשים רגילים להבין, מתוך הסתכלות שטחית, שהחול הוא המציאות הממשית מפני שהוא נתפס על-ידי החושים...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 216)

... יש אנשים, שלא מבינים את השפה הזאת. בענין זה הם עמי ארצות, מסלפים ומעקמים דברי תורה. ישנם כאלה פרופסורים, אנשי מדע שמוסרים ידיעות, וגורמים קלקולים וצרות...

(מתוך התורה הגואלת, א, עמ' צ)

מכאן מלחמת הקודש של הרמב"ם נגד ההגשמה במחשבה: ככל שנוכל, עלינו להתרומם ולהבין שעיקר המציאות היא המציאות הרוחנית הגדולתית והנצחית, וממנה נמשכת מציאותנו.

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 66)

כך גם לגבי החלק הרוחני-האמוני שבתורה, שיש הסוברים כאילו אינו "ממש". וכך סיפר רבינו:

לפני כמה שנים נכנס מישהו לישיבה כאשר היינו עסוקים בבירור הלכה, ועלו דברים בעמקות העיון. הסברתי: זה במובן רוחני. הוא אמר: אז אין זה ממש? השבתי: ואם זו רוחניות, אין זה ממש?! זו טעות יסודית. היסוד הרוחני הוא המתגלה בממשיות המציאותית...

(שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 303)

לפני זמן מה, הזדמן לפני בירור בעניני גמרא והלכה. הערתי שיש להבינו באופן יותר גדול, באופן רוחני. אמר מישהו: 'אם-כן, אין זה ממש?' אין זה אמיתי? אמרתי: 'מה פירוש 'ממשי'? לא רק דברים שאפשר להרגיש באצבע או לראותם בעינים הם ממשות!' דברים רוחניים הם ממשות, הם אמת, באופן הרבה יותר גדול מאשר דברים מוחשיים...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 288)

... אידיאה היא שורש המציאות במובן הרוחני-מציאותי, וכן שורש נשמת האדם. יש אנשים הרגילים לומר: 'רוחניות אינה מציאות', כאילו המציאות אינה אלא מה שרואים בעינים. תלמיד ישיבה אחד בא אלי, ודיברנו יחד. תוך כדי הדברים אמרתי לו: 'את הענין הזה צריך להבין במובן רוחני'. הוא אמר לי: 'אם-כן אין זה ממש, אין זה באמת'. השבתי לו: 'מה זאת אמת? מה זאת ממשות? צריך להתרגל לכך שהרוחני הוא אמת, הוא שורש המציאות שלנו'.

(שיחת רבינו, מהות כנסת-ישראל ותכונת חייה, שיעור באורות ישראל, א, סע' 23, עמ' 199).

... אך לא זו האמת. אמנם החול הוא גם-כן קצת מציאות, חלק מהמציאות, מעין מציאות, אבל חז"ל מדגישים: "קדוש לעולם קיים" (סנהדרין צ"ב, א). תכלית הקיימות והמציאות הוא הגדר של הקדושה. גם לחול יש מציאות אבל הקודש הוא המציאות שבמציאות - יסוד המציאות. (שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 216)

בערכים שבקדושה, יש מדרגות שונות, ויש להבחין בפנים המיוחדים ובגוונים השונים שבקדושה. החכמה ממשית הרבה יותר מהממשיות שאנו מכירים; היא מקור הממשיות. המעבר ממעלה אחת של חכמה למעלה אחרת, הוא כמעבר מאקלים אחד לחבירו. ככול שנכיר בחכמה כדבר ממשי, כך גם נכיר במעבר ממעלה אחת של חכמה למעלה אחרת, כמעבר גדול. מתוך הכרה זו, שהרוחניות היא מציאות, אנו באים להכרה בצדדים השונים שברוחניות, בדרגות השונות שבקדושה. (רבינו, קנין תורה, בעריכת הרב נחום פרופ' רקובר, עמ' מא)

"גשמיות זה 'ממש' נראה לכאורה, אך גם רוחניות היא מציאותית וממשית. אלא שצריך לתפוס בחוש את המציאות הזו, [באופן המתאים לה], ולא להלביש אותה בקטנות וגשמיות כפי שאנו תופסים, אך [צריך לתפוס כי] יש מציאות [רוחנית] עליונה נצחית, והיא אמיתית [המציאות, המרחבת ומתפשטת בכל העולם כולו...]" (מאורות הרצי"ה, בראשית, עמ' ד)

"צריך להבין שרוחניות היא מציאותית, אך רחבה וקיימת במציאותה [באופן] שאין אנו מבינים אותה, אבל יש לה תוכן גדול וענקי..." (שם, עמ' ה).

וכך כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל:

... מה שאנו חשים בנפשנו הוא עולם מלא וממשי... החושים הם הרבה קטנים במדרגתם בחיים לעומת הדעה והרעיון, א"כ למדנו שהתיאור המחשבי, אפילו היותר פנימי וסוביקטיבי, הוא יותר ממשי מכל שאר חזיונות החיים... הגיאוגרפיה המחשבית היא הרבה יותר חשובה ומחזקת מהגיאוגרפיה החמרית הנהוגה. ומי שמתרגל בדעה והשכל, במנוחה והרחבת הדעת, מוצא את עצמו - כשהוא משוטט באלה העיונים, שהוא הולך ומטייל בעולם ממשי, מבונה ומיושב, למרות מה שהמגושמים חושבים שזהו עסק של דברים שאין בהם ממש. הם אומרים כן מפני שהם מגושמים, ובאמת אין להם בעולם כי אם ציורים מחיים, קרובים לחיי הבהמה יותר למחיי האדם בעל חוש של דעה. (אגרת משנת תרס"ז, נדפסה בשיחות הרב צבי יהודה, דברים, עמ' 91, מגנזי ראי"ה, עמ' 140-141).

ומכאן נשוב לדברי רבינו:

ישנו מאמר חז"ל: "קדוש לעולם קיים". קדוש הוא מציאות אמיתית. לא הכל קודש, רוב הדברים אינם קודש, אך קדוש הוא לעולם קיים. הקיים האמיתי הוא הקיים של קדושה. המציאות של חול היא הצד השטחי שבחיים... הקדושה היא עיקר המציאות, תוכן המציאות. "האידיאליות האלהית חיה היא במילואה" (עולת ראי"ה, ב, עמ' רנה). נשמת כל העולם, חיה בכל העולם, ועניננו הוא לבטא את זה, לגלות את זה, להביע את זה. "... בכל פנה ונקודה של חיים זמן ומקום ומקוריהם ותולדותיהם לאין-תכלית בגדול ובקטן" (שם). צד החול לכאורה בולט, אך זהו באופן שטחי, עיקר המציאות והחיים היא הנשמה, הגוף הוא רק הצד החיצוני. כח החיים של כל העולם כולו, של כל האדם כולו, של כל האנושות כולה, של כולנו, הוא הקודש. "תוכן החול איננו כי אם מסוה המסתיר, הפועל תעלומה על כל זהר-האורה של החיים הנחמדים והחביבים" (שם עמ' רנה-רנו)...

(שיחת רבינו, הגדה של פסח, סע' 12, מועדים, ב, עמ' 66)

"מלכותך מלכות כל עולמים" (תהילים קמ"ה, יג). יש המון עולמים, ולא רק העולם שאנו פוגשים בחושינו. ומה אנחנו? אנחנו איננו רק הפרצוף החיצוני שלנו, אלא נשמותינו. נשמה זו מציאות, מציאות יותר ממשיית מזו של העולם הגופני...

(שיחת רבינו, שדים ודברים שבנסתר,

נדפסה כתוספת לשיחת רבינו, פסח, תשל"ג)

הגוף הוא חלק מחיינו, אך העיקר הוא הנשמה, ערך הקדושה שבאדם. יש נשמה ואליה מצטרף הגוף. "ועם רוחי, גויתי". החול מצטרף אל הקודש. (שיחת רבינו, שבועות, תשל"ה, סע' 7, מועדים, ב, עמ' 324)

וכך היה רגיל רבינו לבאר את המילים "ועם רוחי גויתי" שבפיוט "אדון עולם": העיקר הוא הפנים, הנשמה, "ועם רוחי - גויתי" ולא 'עם גויתי - רוחי'. הרוח קודמת לגויה. כאשר מתוך הרוח יש גויה, אז "ד' לי ולא אירא". זהו הביטוי היהודתי הנכון והצודק, מתוך תפיסה שלמה וכוללת.

(שיחת רבינו, מס' 42, בינה יתירה באשה, סע' 13.)

והובא רעיון זה בקצרה בשיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 395.)

האדם מורכב מגוף ונשמה. את הגוף ניתן לראות, למשש, לשקול, ואף לחשב את מרכיביו הפיזיים. לעומת זאת, הנשמה היא "רואה ואינה נראית" (ברכות י', א), ובודאי שאי-אפשר למששה. והנה, כל בר-דעת מבין שהנשמה היא עיקרו של האדם. בהסתלקה, בטלה חיותו של האדם.

אנו נמצאים בעולם-הזה, ואנו מסתכלים זה על זה וחושבים שמה שאנו רואים זהו האדם. אבל "האדם יראה לעינים" (שמואל-א ט"ז ז). אנו רואים רק מציאות של צללים. הגופניות היא רק החיצוניות של המציאות, היא רק הצל. אבל לפי ערך גדלות הקדושה, יש יותר מקום להיפגש עם עצם הנשמה... הנשמה זהו האדם האמיתי והפנימי, זאת מציאותו האמיתית...

(שיחות הרב צבי יהודה, במדבר, עמ' 330-331)

כך באדם, שנקרא "עולם קטן" וכך בעולם. נשמתו של העולם היא התורה, וכן נאמר על עם ישראל, והא בהא תליא.

"אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיה ל"ג, כה) 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיי'" (פסחים ס"ח, ב).

"ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" (בראשית א', לא) – הא יתירה למה לי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו" (שבת פ"ח, א).

"יום הששי" (בראשית א', לא) - "הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר, יום הששי, כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ר' בסיון המוכן למתן תורה" (רש"י, בראשית שם).

הן התורה והן עם ישראל נקראו "ראשית" שלמענם נבראו שמים וארץ. "בראשית ברא" - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו:

בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו' (משלי ח', כב), ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתה' (ירמיה ב', ג) " (רש"י, בראשית, א', א).

וכך אמר רבינו:

... לכל דבר יש נשמה וגוף. התורה היא נשמת העולם, ישראל קדמו לעולם (בראשית רבה, א' ד), והתורה קדמה לעולם (פסחים נ"ד, א). ושניהם ענין אחד. הקדוש-ברוך-הוא הסתכל בתורה וברא את העולם (בראשית רבה, א' א). מתוך התורה נברא העולם-הזה החומרי והגיאוגרפי. לעולם החומרי והטכנולוגי יש פנים. כמו שלאדם יש נשמה, כך גם לעולם יש נשמה. התורה היא הנשמה, הפנים של העולם. לכל דבר יש פנים וחוף - אין גוף בלי נשמה ואין נשמה בלי גוף. כך הוא אצל האדם הפרטי ולא פחות מזה אצל האדם הצבורי. לכלל-ישראל יש תוכן פנימי, "חלק ד' עמו" (דברים ל"ב, ט). גם לכללות האדם הנברא בצלם אלוהים בכל גזעו, יש פנים וחוף. לכן דבר מציאותי וטבעי הוא שבאנושות יש חלק פנימי, "חלק ד' עמו", ששייך לנשמתיות של האדם והעולם. (שיחות הרב צבי יהודה, במדבר, עמ' 150)

... הקדוש ברוך הוא הסתכל בתורה וברא את העולם (בראשית רבה א', א). **התורה היא נשמת העולם.** רבנו-של-עולם הסתכל בתורה וברא את העולם, ומתוך-כך יש ערך, יסוד וקיום ל"חוקות שמים וארץ" (ירמיה ל"ג, כה). העולם מתגלה בצורה חיצונית פסיקלית וחומרית, וכל החומר הזה יש לו ערך מתוך הנשמה המחיה אותו, מתוך השאיפה האידיאלית האלוהית לקיום העולם.

(שיחת רבינו, פסח, תשל"ג, סע' 22, מועדים, ב, עמ' 40)

להבהרת הקשר שבין התורה כנשמת העולם ובין התייחסות דומה לישראל כנשמת העולם, נביא את הסבר רבינו למאמר חז"ל, שיש שנכשלו בהבנתו. וכך אמרו חז"ל:

אמר אליהו: פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, בא לפני אדם אחד והיה שואלני בדברי תורה. אמר לי: רבי, שני דברים יש לי בלבבי ואני אוהבן אהבה גדולה: תורה וישראל, אבל איני יודע אי זה מהן קודם. אמרתי לו: דרכן של בני אדם שאומרים: תורה קדומה לכל, אבל [אני] הייתי אומר: ישראל קדושים קודמין. (תנא דבי אליהו, פרק טו. ועיין קהלת רבה, א', ד)

וכך ביאר רבינו:

כשאומרים "ישראל קודמים", צריך להבין מה זה ישראל: האם הכוונה לגוף הלאומי-צבורי-חברתי? לא, מדובר על **ישראל החי!** ישנם אנשים השקועים בסיבוכים מחשביים, במחשבות מטריאליסטיות, שטחיות, חיצוניות. כשהם מדברים על אדם פלוני, הם רואים רק את צורתו

החיצונית וחושבים שזאת הממשיות שלו. אבל לאדם החי יש גם משהו פנימי, נשמה, שמתגלה בגוף, בעצמותיו ובגידיו. כך אצל כל יחיד, ולא פחות מזה, באדם הצבורי. לכל אומה ואומה יש נשמה, נשמת האומה, שר האומה (דניאל י' יג, כ, כא), מלאך האומה. עם ישראל קיים במציאות, אבל אמיתיות המציאות שלו היא ישראל החי. כשמדברים על ישראל, אין אומרים מלה בעלמא ללא תוכן. בעל כרחך צריך אתה להודות שיש לך עסק עם ישראל החי, עם הגוף הלאומי הצבורי החי: נשמת חיים של ישראל, נשמתם של ישראל. יש נשמה בלי גוף? גוף בלי נשמה? כך הדבר גם במובן הצבורי: יש נשמה המחיה את הגוף הלאומי. ישראל שקדמו, זהו ישראל החי. ומה ענין החיים? צלם אלוהים שבו, המהות הפנימית שבו, החיוניות שמחיה אותו, התוכן התרבותי הרוחני הנשמתי שלו. לכן הביטוי 'ישראל החי' כולל את התורה, "כי הם חיינו ואורך ימינו". 'ישראל שקדמו' הכוונה לנשמתם של ישראל, דבר האלוהים המחיה אותנו, "רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיו" (ישעיה נ"ט, ט, כא). ישראל שקדם, אין זה גל של עצמות, אלא ישראל הנורמלי והגדול, החיוני והשלם, החי והקיים, אשר בתוכו חיוניות המקיימת אותו: תורת ישראל. כשם שאם אין ישראל אין תורה, כך אם אין תורה אין ישראל. אין לדבר על הגוף הלאומי המדיני והצבאי, בלי הפנים, בלי הנשמה. מתוך-כך מובן שכשמדברים על ישראל, ממילא מדברים על התורה. במושג 'ישראל' טמון המושג 'תורה'. אם-כן, מה היא התורה שאחרי ישראל, נוספת על שלמותן של ישראל? זאת התורה שלומדים בישיבה, זאת התורה המתפרטת לכל פרטיה ודקדוקיה... רבנו-של-עולם יצר נשמה כללית לאומית בעלת תוכן מיוחד: התורה. ביצירה המיוחדת הזאת כבר מונח היסוד והשורש של התגלות כל התורה כולה לכל פרטיה ודקדוקיה. ישראל בנשמתו וחיוניותו הוא הכלל של התורה, ומן היצירה הזאת נמשכים פרטים של תורה.

(שיחות הרב צבי יהודה, תלמוד תורה, שיחה ב, סע' 8, עמ' 65)

שלוש פעמים אנו חוזרים בכל יום: "אתה קדוש, ושמך קדוש, וקדושים בכל יום יהלוך סלה". מי הם הקדושים? זה אנחנו בכבודנו ובעצמנו. מה זה קודש? צריך להבין. "המבדיל בין קודש לחול". הבדלה בין מה ששייך לקודש, ומה ששייך לחול. הקודש זו מציאות. גדולה וחזקה מאוד.

... צדיק נקרא בחז"ל: כושי⁵, בריאה משונה, מוזרה. קדוש זה יותר מצדיק. הפרק האחרון במסילת ישרים הוא פרק הקדושה. המון מדרגות בקודש. יש שחושבים, שקדושה זה לא ריאלי, לא מציאותי, ובגמ' בסנהדרין (צ"ב, א): "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו" (ישעיה ד', ג), ושם בגמ' - צריך לשמוע שמיעה שלימה, בהירה, ברורה של דברי חז"ל - "מה קדוש לעולם קיים", קיים - זו מציאות, זו ממשות ריאלית, תוקף המציאות, "לעולם קיים". אנחנו שייכים לנצח. קודש זה לא מיעוט מציאות אלא תוקף מציאות, ריאליות ממש במובן המילה היא דווקא הקדושה.

ברמב"ם הלכות יסודי התורה (א' א): הקב"ה הוא המצוי האמיתי מכל המציאות, וחוזר עוד ועוד כבמהר"ל: נחזור ונחזור ונחזור עוד ועוד, אולי תבין משהו... אנחנו שייכים לאמיתת המציאות, "בני אל חי" (הושע ב', א. ועיין קידושין ל"ו, א). כל הנמצאים אינם אלא מאמיתת הימצאו, ואנחנו עמך, בני בריתך, הדבקים בד' אלוקינו, ומתוך כך אנחנו עם הנצח...

בדברי חז"ל (פסחים נ"ד, א): "תורה קדמה לעולם". "הסתכל בתורה וברא את העולם" (בראשית רבה, א' א). זהו ביטוי של ניגוד לחמרנות. העולם [הוא] על פי התורה. חתיכות הבשר אינן אמיתת המציאות שלנו, אלא נשמת החיים היא אמיתת מציאותנו, ומתוך הנשמה מתגלות מדרגות הרוח והנפש. וכן גם העולם בכלל. ממקור הקודש מתגלה החול. זוהי חכמת האמת שלנו. אמיתת המציאות מן המקור האלוהי, "מאמיתת הימצאו". זוהי אמת מוחלטת. "האלהים בשמים ואתה על הארץ" (קהלת ה', א), ופלאי פלאים, "במקום גדלותו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענותנותו" (פסוקי ברכה למוצאי שבת, ועיין הערת רבינו, עולת ראייה, ב, עמ' תל), תעשו לי בית קדושה, ואשכון בתוכם. קוב"ה ושכינתיה, מציאות אחת שלימה, ומתוך-כך, אנחנו, מציאות כלל ישראל, "אתם עדי" (ישעיה מ"ג, י). אנחנו קדושים, אנחנו המשך גילוי אלוהות בעולם, המשך "אתה קדוש". אנחנו עם הקודש, ויש ארץ הקודש ולשון הקודש וכתבי הקודש וזמני הקודש - חלקי מציאות שממשיכים את הנצח כאן. מלאכים מקדשים את שמו בעליונים, ואנחנו "נקדש את שמך בעולם", בתחתונים. לקדש בשמי מרום, מאי קמ"ל? אבל אנחנו

5 "שגיון לדוד אשר שר לד' על דברי כוש בן ימיני" (תהילים ז' א) - וכי כוש שמו והלא שאול שמו? אלא מה כושי משונה בעורו, אף שאול משונה במעשיו" מועד קטן ט"ז ב ופירש רש"י שם: "משונה במעשיו - צדיק גמור".

יש לנו כח, נוצרנו כאלה, לקדש בתחתונים, וזה הרבה יותר מסובך, ובודאי יותר עליון. וכך כתוב בספרי קודש: צדיקים הם יותר ממלאכים. במהר"ל ב'נצח ישראל' פי"א: המבדיל בין ישראל לעמים. צריך לשבוע מהדברים האלה, ולברך את הקב"ה, אשרינו שזכינו לזה... (מתוך התורה הגואלת, א, עמ' צ-צא)

הגדרת המלה 'תורה' בלקסיקון כוללת תורה נביאים וכתובים, הלכה ואגדה, לימוד תורה וקיום תורה. באופן יסודי כל מה ששייך לתורה נקרא בשם תורה. התורה כוללת 'פרטי תורה וכללותיה' כפי שנמצא ב'אורות התורה' (פרק ג), והאחדות הזאת מתגלה **בשני צדדים**, שני צדדים שהם אחד: "אחת דבר אלהים, שתיים זו שמעתי" (תהילים ס"ב, יב) **כפילות קדושה**⁶. יש תמיד שני פנים לתורה: נגלה ונסתר, הלכה ואגדה, קיום ולימוד, **מעשיות ורוחניות**. יש ערך כפול של **תורה ומצוות**. אנו פוגשים בפרטיהן ודקדוקיהן של מצוות, אבל הדבר הראשוני, האל"ף - זה עצם התורה. התורה היא הנשמה, והמצוות - פרטים. קודם יקבל אדם עליו עול מלכות שמים ואחר כך עול מצוות (משנה ברכות י"ג, א). התורה, האמונה ועול מלכות-שמים, הולכים ומתפרטים במצוות. כמו שיש ענין **שנשמת האדם** תתגלה בגוף האדם, בפנימיות האדם ובחיצוניותו - כך יש ענין שנשמת התורה תתגלה בגופי תורה ובגופי הלכות, ו**שנשמת התורה** בשלמותה תרד משמי מרומים אל קידוש השם בעולם-הזה. **ענינה של תורה - שתינתן לישראל בממשיות מצוותיה**.

(שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 144-145)

ואת קידוש השם בעולם עושים ישראל. כך גם לגבי מושג הזמן. ששת ימי המעשה מחוברים אל יום השבת. בכל יום אומרים אנו שירו של יום, ובו אומרים אנו: "היום יום וכו' בשבת". "השבת היא נשמת ששת ימי המעשה" (שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 169-170. וכן ויקרא, עמ' 79). ערכם של ימי המעשה נובע מתוך חיבורם וניקתם מן הקודש. "הקודש קודם לחול, ולא החול לקודש. 'ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לד'" (שמות ל"ה, ב). השבת היא הנשמה, המרכזיות, הפנימיות, וממנה נמשך ערך המלאכה של ששת ימים..." (שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 376).

כך גם לגבי ארץ ישראל:

6 "מנה של קודש כפול היה" בבא בתרא צ' ב.

כשם שבאדם יש קשר בין גופו לנשמתו, כן קיים קשר בין הקרקע ובין הקדושה הנמצאת בה. הקרקע איננה יתומה, אלא היא קשורה לפנימיותה...

(קנין תורה, בעריכת הרב נחום פרופ' רקובר, עמ' צ).

בית המקדש הוא נשמת העולם ונשמת בית-המקדש היא הארון. הנשמה מתגלה בגוף. נשמת בית-המקדש היא הארון (עיין רמב"ן, ריש פרשת תרומה). "ואל הארץ תתן את העדת אשר אתן אליך" (שמות כ"ה, כא). "אורייתא וקודשא-בריך-הוא - חד הוא" (זוהר אחרי מות ע"ג, א). התורה היא ההופעה של המקוריות האלוהית העליונה... התורה היא הממשיות האידיאלית של העולם: "אנכי - אנא נפשי כתבית יהבית" (שבת ק"ה, א). רבנו-של-עולם הסתכל בתורה וברא את העולם (בראשית רבה, א' א). נשמת העולם הופיעה בתוך ממשיות העולם (עיין נתיב התורה, פרק א). היסוד של "ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח) נמשך מתוך הנקודה הראשונה של נשמת כל העולם, נשמת כלל-ישראל ונשמת בית-המקדש. החיוניות הפנים-פנימית מתפשטת על המקדש ועל כל העולם כולו.

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 14-15)

ג. קדושה היא תוקף מציאות

ומכאן לטעות השניה, והיא כאילו קדושה היא כפיפות קומה ומיעוט מציאות, וממילא אדם קדוש מסכן הוא. וכך אמר רבינו:

...לא כמחשבת הגויים והאפיקורסים שאדם קדוש הוא אדם מסכן
ופגום...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 238)

יש להבין שקדושה אינה חולשה או מסכנות...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 216)

יש אנשים החושבים שקדושה פירושה כפיפות קומה וחולשה. זו
הסתכלות שטחית ומוטעית...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 225)

... ישנם דברים שעומדים ברומו של עולם - בקודש, ואילו אותם עמי

ארצות (אנשים שאינם מבינים את מושג הקודש, ואף שהם פרופסורים, לענין זה הם עמי ארצות) חושבים שקודש זו בטלנות, אינה שייכת לממשיות החיים...

(מתוך התורה הגואלת, א, עמ' צ)

יש אנשים החושבים באופן שטחי שקדושה אינה מתאימה לחיים. בניגוד להם קובל הנביא ישעיה: 'הכזה יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו, הלכף כאגמן ראשו?' (ישעיה נ"ח, ה), האם זאת צדקות? יש כאן נזיפה אלוהית נגד סילוף מושג הקדושה. קדושה היא זקיפות קומה: 'ואשבר מטת עֵלְכֶם וְאוֹלֶךְ אֶתְכֶם קוֹמֵמוֹת' (ויקרא כ"ו, יג). אצל חז"ל נמצאת הגדרה: 'קדוש לעולם קיים'. קיים - פירושו: נמצא. הקדושה היא קיימות, שלמות מציאות, גדלות מציאות. קדושה אינה המעטה, אלא גדלות של ריאליות ועובדתיות ממקור המציאות כולה, 'כי קדוש אני ד' אלהיכם' (ויקרא י"ט, ב). ממקור המציאות נמשכת אליכם גבורת מציאות, ומתוך-כך יש ערך לכל קדושתכם...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 280-281)

... קדושה אין מובנה חולשה ובטלנות, אדרבה, היא הביטוי החזק ביותר של מציאות, כדברי חז"ל: 'קדוש לעולם קיים'. קיימות היא מציאות. הקדושה נמשכת ממקור הקודש, שהוא אמיתת המציאות. 'וכל הנמצאים... לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו' (רמב"ם, הלכות יסודי התורה א א)...

(שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 332)

הגדרתו היסודית של רבינו את מושג הקדושה מתבססת על אמרת חז"ל "קדוש לעולם קיים", אותה ציטט במאמרו "לצניעות ולטהרה בישראל", אותו פרסם באדר תשי"א, ומאז חזר על כך בשיעוריו שוב ושוב⁷:

תאר הקדושה הוא הקיום המלא והמשוכלל של המציאות, "קדוש לעולם קיים - אף צדיקים לעולם קיימים"

(לצניעות ולטהרה בישראל, אור לנתיבותי, עמ' רעו)

7 אמנם כבר בשנת תרע"ב, באגרת לרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל, הזכיר רבינו מאמר חז"ל זה וביקש לברר אם ישנו מאמר חז"ל נוסף המבטא ענין זה, ראה "צמח צבי", א, אגרת יג, עמ' לט. וראה תשובת הרב חרל"פ (הד הרים, מהדורת אלון מורה תשנ"ז, איגרת יג עמ' מ): "במה שכתבתי (במאמר "הד החיים הישראליים") כי על כן קדושה נקראת שנצחיותה קימת לעד, מלבד המאמר שכתבת אתה, הנה בכלל כונתי למה שמבואר בזוה"ק ובכתבי האריז"ל שכל קדושה מנחת רשימו".

חז"ל מגדירים: 'קדוש לעולם קיים'. קדושה אינה ביטול מציאות או שלילתה, אדרבה, גבורת מציאות ושלמות מציאות היותר גדולה. בהפטרות יום-הכיפורים אנו קוראים: 'הכזה יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו, הלכף כאגמן ראשו?', שהוא היפך מגבורה ושלמות מציאות, וכן מתברר ב'מסילת ישרים' (פרק כו) בפרק על קדושה, שהאדם הקדוש הוא האדם היותר שלם, עד שגם כל הגשמיות שלו, מאכלו ומשתהו הם קדושה...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 181-182)

הקדושה במובנה השלם היא שלמות המציאות, כדברי חז"ל "קדוש לעולם קיים". קדושה היא המציאות בשלמות תוקפה ומציאותה. ד' הוא הקודש האמיתי 'כי עמך מקור חיים' (תהילים ל"ו, י) וממנו נמשכים גילויי קדושה בעולם. כל מלה ומלה של חז"ל היא עולם מלא, אוצר של חכמה...

(שיחות הרב צבי יהודה, תלמוד תורה, שיחה א, סע' 11, עמ' 24-25)

כמקור לדברי רבינו, ניתן להביא מדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל. וכך כתב: בקטנות הדעת מונח ארס פנימי, שנדמה על ידו, שכל הנתקה מן החול אל הקודש היא דחיה מישות אל אפסיות... חסר... היסוד המאיר... שכל הנתקה מן החול אל הקודש היא בריחה מחורבן ואפסיות אל הישוב המילוי והישות הכבירה והאיתנה, אל חיי החיים בעוצם מקוריותם... (אורות הקודש, ב, עמ' שח)

... הדבר הנוטל את טעם החיים מההגיון העליון... שלא יחושו את נועם הקודש, את אור ד'... [הוא] אותו הדמיון המתעה, המראה את הוד האצילות בצורה שוממה, ואת כל המהומה שבחיים בצורה מיושבת ובנויה, מה שהוא השקר היותר מסואב שבעולם...

(שם, שם, עמ' שי)

... אין תועלת בעקשנות ספקנית, האומרת במרמה, שתתנה תנאים של שוא, לבנות עליהם את עמודיה, כלפי האלהים ועולמו, שתתעקש למצא את הנוחם, את הפתרון, דוקא ברשף הקטן הזה של חיי החושים, הבשר והרוח המוגבל, בחיי השעה, החולפים כצל עובר...

(אורות הקודש, ג, עמ' ח-ט)

האומץ של הישות הרוחנית מתבלט הוא לפנינו על פי השקפת העולם החדשה של כח המושך, שהוא הוא המעמיד את כל המערכה העולמית תלויה ארץ על בלימה. והרינו רואים איך כל דבר כבד, מבנינים היותר גדולים, טעון בסיס חזק לעמדתו, והכבדות הכללית של כל הכדור, המחזיק את הפרטים כולם שהם צריכים לבסיסים חמריים חזקים, הנהו עומד על יסוד הכח הרוחני. ומזה אנו למדים כמה נפיש חילה דהמציאות הרוחנית. ועולים מזה מעלה על גבי מעלה, עד שכל מה שנדמה לעינינו לאפסיות מפני קוצר השגתנו, שאיננו יכולים לתאר עליו תארים נטפלים, שם הוא העז הנאדר של היש הגמור.

(שמונה קבצים, קובץ ח, סע' עט, כרך ג, עמ' רסו-רסז)

כמה אַמללה היא הריאליות, בשעה שהיא מתגדרת בעצמה, ורוצה להנתק לגמרי מההארה הרוחנית הנפשית. כשם שהיא מאירה את ההכרה בדברים הסובבים והממלאים את חוג הרגשותינו, כך היא מחשיכה את העולם כשהיא חפצה להיות השלטת בכל. המתאדק בריאליות, מוכרח הוא להיות טובע והולך בה... העסקנים הריאליים, כשהם נתונים לאיזה אידיאל המעסיק אותם, הם נתונים במצב של ניגוד עצמי עצום מאד. מתוך ההשקפה הריאלית אין מקום למסירה לשום אידיאל, כי כל אידיאל, ענינו המענין והמושך את הלב הוא מצד כחו המוסרי, שהוא בעצמו ערך רוחני נשמתי, שאין הריאליות כוללתו... המגמה הנצחית החיה בקרבנו, תכריחנו בשביל כך להיות חושקים אל התוכן האידיאלי, ולא תתן לנו מנוחה בריאליות מוגבלת ויבשה.

(שם, קובץ א, סע' ריח, כרך א, עמ' פה)

במאמרו "לצניעות ולטהרה בישראל" (עמ' רעו) כתב רבינו שהקדושה "מתגלית היא ב'נשיאת ראש וזקיפת קומה".
דברים אלו לקוחים מדברי בעל "אור החיים" הקדוש. בראש פרשת כי תשא כתוב (שמות ל', יב): "כי תשא את ראש בני ישראל..." וכתב על כך בעל "אור החיים" הקדוש: "... ובחינת הקדושה היא נשיאת ראש...".

וכך בראש פרשת ניצבים (דברים כ"ט, ט): "אתם נצבים היום כִּלְכֶם לפני ד' אלהיכם..." וביאר בעל "אור החיים" הקדוש: "... לפי שכל שהוא מרוחק מהקדושה קומתו נמוכה וראשו שפלה, לזה אמר כי להיותם לפני ד' נצבו ונשאו ראשם".

עוד ציין רבינו בהקשר זה (ראה אור לנתיבתי, עמ' שסד) את דברי תיקוני הזוהר, תיקונא חמישאה וביאור הגר"א שם. ונראה שכוונת רבינו לדברים הבאים:

"... ורזא דמלה (בראשית ל"ז, ז) 'והנה אנחנו מאלמים וגו' והנה קמה אלומתי וגם נצבה' דא א' בחל"ם דאיהו לעילא מכל נקודין בקומה זקוף...". וביאר הגר"א: "בקומה זקוף: בקומה הוא 'קמה', זקוף הוא 'נצבה'".

ד. "... ונאה מקיים" - מהנהגות רבינו

אחת הדמויות עליהן דיבר רבינו בשיעוריו, היה רבי יהודה הנשיא, מחבר המשנה. וכך אמר רבינו:

... רבי יוסי היה אדם עצום, נורא, מגדולי התנאים מלפני רבי. רבי יהודה הנשיא, רבינו הקדוש, הוא אחרון התנאים, מסדר המשנה. לאדם זה היו שלושה שמות, מלבד שמו הפרטי רבי יהודה. א. רבי יהודה הנשיא. כנשיא היו לו לפעמים מפגשים עם גויים, כגון אנטונינוס, שנחשב גוי לא רשע, ורבי יהודה הנשיא ישב איתו במסיבה מתוך יחסי כבוד. רבי יהודה הנשיא תפס מקום מכובד מאוד, ובודאי היה גם לבוש בצורה מכובדת.

ב. לרבי המכובד הזה היה עוד שם: סתם "רבי". כמו שיש חסידים של "רבי", הוא היה רבי, הרבי של כל ישראל.

ג. שם שלישי לרבי הזה: רבינו הקדוש. זהו תואר מיוחד שלא העיזו לתת לאף אחד. ולמה שם זה? הרי הוא לא התבדל, אלא מצוי בין הבריות, מופיע ביניהם בצורה מכובדת, נפגש עם אנשים ומנהיגים. אומרים חז"ל (שבת קי"ח ב) שמעולם לא ראוהו ששלשל את ידו לחלק התחתון של גופו. מעל בגדיו היתה חגורה, אבנט, ו"לא הכניס ידו תחת אבנטו" – היה תמיד עם ידיים למעלה, "שאו ידכם קדש" (תהילים קל"ד, ב). אדם זה המעורב עם הבריות, הנשיא המופיע במפגשים, אצלו הכל היה בקדושה.

רבינו הקדוש היה אחרון התנאים, וסידר לנו את התורה שבעל-פה, את המשנה, 'משנה - אותיות נשמה', נשמה של קודש. הרבי הזה, רבינו הקדוש, לא היה רק 'מחבר' ספר קדוש, אלא היה ראש ישיבה גדול, ראש ישיבה גדולה מאוד של מאות ואלפי תלמידים.

רבינו יהודה הנשיא נקרא "רבינו הקדוש", כי לא שלשל ידיו מתחת לאבנטו, וכן נהג רבינו, ומעולם לא הכניס ידיו בכיס מכנסיו אלא תמיד החזיק ידיו למעלה. [רבי יהודה הנשיא היה חותם המשנה, ואנו מוצאים אצלו שלושה שמות, ולא בחינם: א. רבי יהודה הנשיא, על שם תפקידו הגדול; ב. רבי, על שם

היותו ראש הישיבה, הגדול בתורה, הוא נקרא סתם 'רבי'; ג. רבינו הקדוש, על שם קדושתו האלוהית המיוחדת. אלו שלוש דרגות, שלוש הופעות” (שיחת רבינו, שבועות, מועדים, ב, עמ' 334)

רבינו הרצ"ה היה מתפלל בעל פה, או מתוך סידור, שהוציא מכיס פנימי בחלק העליון של מעילו, ודווקא בחלק העליון, ונזהר מאוד מלהחזיק דברי קודש בכיסים התחתונים.

רבינו הרצ"ה חיפש הערות שכתב על "אורות התורה". אמר לו תלמיד: אולי בכיס. השיב: איני חשוד על כך (כלומר לשים דבר מתחת לחגורתו, כדוגמת רבינו הקדוש שלא הושיט ידו מתחת לחגורתו).

רבינו הרצ"ה היה מלמד שיעורים, פעמים שמתחילת השיעור ועד סופו לא נשען על משענת הכסא. הרבה פעמים רבות הוא דיבר על רבי הקדוש מחבר המשנה, שקדושתו המיוחדת התבטאה בכך שמעולם לא ירדו ידיו מתחת לאבנטו. מי שהתבונן היטב ראה שרבינו הרצ"ה במשך כל השיעורים, כל הסעודות, כל השיחות שדיבר עם אנשים, תמיד היו ידיו על השולחן, ולא ירדו אל ברכיו או כיסיו מהשולחן!